

Az európai államok nyomorúsága

Politikai hisztéria és reprezentációs deficit

E sorok megírása előtt alig pár órával, november 13-án összehangolt terrortámadást hajtottak végre Párizsban. Óvatos becslések szerint is több mint százhusz ember halt meg. A merénylők hat helyszínen léptek akcióba. A Stade de France, a nemzeti stadion mellett öngyilkosok robbantottak, a Bataclan koncerttermében több száz túszt ejtettek, s közülük legalább száztízet kivégeztek, mielőtt a rendőrség felszabadította a létesítményt. A tizedik és a tizenegyedik kerületben éttermekre nyitottak sortüzet, s közel harminc embert gyilkoltak meg. Tíz hónapon belül ez volt a második terrortámadás Párizsban. Hollande elnök szükségállapotot hirdetett. Az ország történetében ez a hatodik alkalom. Párizsban, 1944 óta először, részleges kijárási tilalmat rendeltek el.

I.

Ez a nap minden bizonnyal fordulópontja lesz a 2015 nyara óta tartó menekültválságnak, amely felerősíti a látványosan tehetetlen Európa közös szorongását. De a változatos formákban megmutatkozó európai krízis története messzebbre nyúlik vissza, mint 2015 nyara. Lassan egy évtizede azok a lappangási szakaszok számítanak kivételesnek, amikor Európában nyugalom van.

Ha a 11/13-ra adott reakciókat összeolvassuk a 2008-as gazdasági összeomlással, az azóta is megállíthatatlanul növekvő munkanélküliséggel, az ellehetetlenülő népcsoportok ellen irányuló gyűlölettel, a Szíríza történetével, végül pedig a menekültek ügyével, olyan értelmezési keretet kapunk, amely látni engedi a jelenkori európai politikai hisztéria legfőbb okait. Ezen okokat jelen írás egyrészt a kapitalizmus termelte gazdasági egyenlőtlenségek társadalmi-politikai kezelésére kialakított két, egymással is versengő ideológia, a *nemzetállam* fikciója és a *kommunista hipotézis* majdnem egyidejű eltörlődésében, másrészt a tehetetlenné és fölöslegessé vált államba vetett – immár fedezet nélkül, ám egyre elkeseredettebb – állampolgári bizalomban jelöli meg. A két ok, mint látni fogjuk, tendenciaszerűen összetartozik.¹

A jelenkori európai hisztériát az egyformán kudarcos jobb- és baloldali politika *reprezentációs válságának* tekintem. Bibó István a politikai hisztériákat a nemzeti lét és a nemzet területi státuszának bizonytalanságaiból származtatta. A legújabb kori politikai hisztéria szintén az államhatárok közé foglalt terület és a nemzet mérete közötti diszkrepanciaként mutatkozik meg, de a Bibó által leírt helyzettel éppen ellentétesen. A zsugorodó hatóerővel rendelkező európai államok ma úgy viselkednek, *mint ha kevesebb ember tartozna hozzájuk, mint ahányan az állam határai között élnek* – s egyre kevésbé tesznek úgy, mintha belpolitikai cselekvési terük lehetővé tenné, hogy mindenkit, aki határaik között él, egyforma jogokkal és azonos esélyekkel tudnának felruházni.

Fő állításaim a következők: (1) A jelenlegi hisztériában *nem művelhető egalitárius politika*, nem nyilvánítható ki osztályokon átívelő társadalmi szolidaritás, semmilyen formában nem gondolható el egyetemes közösség. (2) A jóléti államnak a hetvenes években megkezdett leépítése gazdasági kényszer volt, de, mint minden kényszerhelyzet, azóta ez is megteremtette a maga öngazoló ideológiáját. A kényszer a reprezentációs sémák változása ésszerűként jeleníti meg: ha nem létezik osztályokon átívelő szolidaritás, nincs értelme az újraelosztásnak sem. A *welfare state* ezért (is) visszaállíthatatlan. (3) Az állam többé nem kívánja állampolgárait tényleges egységként reprezentálni: *a benne foglalt állampolgárok egyre nagyobb, a kapitalista termelésben haszontalanná vált része esik el attól, hogy hozzá tartozzon az adott nemzethez. Az európai állam többé nem nemzetállam, mégis úgy tesz, mintha kizárólag a nemzetet képviselné.* (4) A benne foglalt, de hozzá-nem-tartozó tagokat a közösség etnicista alapon zárja ki magából. Minthogy a gazdasági racionalitás szabja meg, ki hasznos és ki haszontalan tagja az államnak, az etnicista logika a szegényeket, a prekariátust, a munkanélkülieket, a fölöslegessé és hasznavehetetlenné váltakat sújtja – *mindazokat, aki munkaerő-fölösleget alkotnak, azaz akiknek a munkaerőpiacon áruként megjelenő lénye nem képez értéket.* (4) A szegénység etnicizálásának skizofrén logikája (4/A) lehetővé teszi, hogy a reprezentációs sémák azokat is a nemzethez nem tartozókként láttassa, akik nem is szorulnának szociális juttatásokra. Az etnicista vagy rasszista ideológiát a kapitalista szelekció – a munkaerő beárazása – hívja életre, *de maga az etnicista már nem válogat.* (4/B) E logika azt is megengedi, hogy a társadalom azoknak a lemaradását is *természetesnek* tekintse, *azaz a lemaradottak hibájából eredeztesse, akik egyébként származásukat tekintve a többséghez – a nemzeti egység fikciójához – tartoznának.* (5) A bevándorlás gyorsuló üteme *nem teszi lehetővé, hogy visszahátráljunk a nemzetállam fikciójához.* Az európai politikai hisztéria kezelése csak állam fölötti vagy alatti szervezettel/szerveződéssel gondolható el. (6) *Az Európai Unió* mint

államok szövetsége, mivel legfőbb döntéseit továbbra is nyugat-európai államfők hozzák meg, *e szerepre nem alkalmas*. (7) A baloldali, ám pusztán emberi jogi mozgalmak mindaddig hatástalanok maradnak, amíg nem fordulnak szembe a kapitalizmussal. (Kérdés, hogy liberális mozgalmak egyáltalán képesek-e antikapitalista fordulatra.) A jövődő antikapitalista mozgalomnak, mielőtt cselekedni kezd – a kommunista hipotézis leninista-maoista formájának *diszkreditálódása*, valamint az egymástól világosan elkülönülő történeti osztályok *feloldódása* után –, az új viszonyok között *új marxista elméletet kell teremtenie*, megszüntetve-megőrizve a marxizmus történeti hagyományát. (8) Az új baloldali mozgalom nem szorítkozhat egy-egy állam területére, azaz *fel kell hagynia az etatista logikával*, és hiteles nemzetközi fórumokat kell létrehoznia. (9) Európát csak az egalitárius egyetemesség gondolatának újrateemtése mentheti meg. (10) E gondolat párbeszédképes kell legyen az iszlámmal.

Az alábbiakban igyekszem árnyalni ezeket az állításokat.

II.

Noha a párizsi támadók kiléte november 14-én reggel még ismeretlen, a hírportálok, a jelentések, a megnyilvánuló politikusok, a közösségi média kommentelői, valamint a híreket Párizsban, Moszkvában, New Yorkban, Budapesten, Kairóban vagy Teheránban némán követők között hallgatólagos, közös föltételezés, hogy a támadást az Iszlám Állam (IS) vagy annak európai szervezete követte el. 14-én koradélután az IS csakugyan magára vállalta az akciót. 15-én már azt is tudni lehet, hogy a támadást egy Abdel-Hamid Abu Oud nevű, belga állampolgárságú fiatalember tervezte ki Brüsszelben.

Legfeljebb a titkosszolgálatok lehetnek tisztában azzal, hogy a támadás lebonyolításában mekkora szerepet vállaltak az IS helyi szimpatizánsai, azaz Európában született férfiak és nők (s hogy ők egyáltalán mennyien vannak), s mekkorát a Közel-Keleten született férfiak és nők. Az illetők körülrásáról szándékosan igyekszem lehántani az etnikai vagy nemzeti hovatartozást. Ugyanis az IS delejes ereje (többek között) abban rejlik, hogy tagjai verbuválásakor az etnikai vagy a nemzeti hovatartozás egyáltalán nem érdekli. Pusztá meggyőződést és személyes elkötelezettséget vár el tagjaitól. Ennek az ígéretnek a hatóerejét Európában sem szabad lebecsülnünk.²

A hatalomközpontosítás igényével és a folyamatos terjeszkedés szándékával fellépő IS képzeletét nem kötik gúzsba sem az etnikai vagy a kulturális határok (szemben mondjuk az ETA-val, az IRA-val, vagy a Boko Harammal), sem pedig a modern terrorszervezetek sejt-szerű, decentralizált struktúrái (mint az al-Káidát). Nem kizárt, hogy az

Iszlám Állam 2014 nyarán „Szíriában és Irakban a modern történelem során a leggyorsabban hajtotta végre az állammá szerveződést. Hadseregéből kalifátussá alakultak nem egészen két hónap alatt“, írja Raed Omari. Az IS az elfoglalt területein az adórendszer stabilizálása (valamint az állandóvá vált államosság, a beszolgáltatás-kényszer, a gázzal és olajjal való feketepiacozás) révén mint kalifátus intézményesült. A megszállt területeken permanensen szervezi az ideológiai hadviselés és elnyomás (katonai, oktatási, infrastrukturális) intézményrendszereit, amire rá is van kényszerülve, tekintettel arra, hogy ezek etnikailag és (főleg) vallásilag rendkívül megosztott territóriumok, amelyekre Irak és Szíria továbbra is igényt tartanak.

A hódítások irányvonalát elsősorban a nyersanyag- és tőke-igény szabja meg (főleg az olajmezők vonzzák őket), továbbá az a szándék, hogy az ellenőrzés alatt tartott városok között akadálytalan legyen a közlekedés. A területi igények és az infrastruktúra-szervezés által az IS több, mint egy hagyományos terror-szervezet, de a jogi legitimitását tekintve természetesen jóval kevesebb, mint egy állam. Kérdés, hogy célja-e nemzetközileg elfogadtatni magát.

Az IS közel-keleti terjeszkedésének tehát nagyon is van racionalitása. A párizsi támadásnak nincs.³ Pontatlan volna tehát arról beszélni, hogy Franciaországnak hadat üzent az Iszlám Állam. A párizsi terrorcselekmények nem voltak hadászati tettek még abban az értelemben sem, ahogy például a nyári, bengázi események. Az efféle, Rakkától távol lezajló támadásokat az IS-szövetséges helyi erők bonyolítják le. Európában viszont nem léteznek a líbiaihoz vagy a nigériaihoz mérhető, azokhoz hasonló szervezettségű alakulatok. Valószínűsíthető, hogy az IS szíriai fővárosában, Rakkában jóváhagyták a párizsi támadást (feltéve, hogy az IS-nek létezik ilyen *policy*-je), de az meglehetősen valószínűtlen, hogy ott készítették elő vagy onnan rendelték meg.

Az eszkááló európai helyzet, valamint az attól függetlenül kaotikus közel-keleti állapotok szempontjából haszontalan, hogy – két nappal a merényletek után – a francia hadsereg Rakka bosszú-bombázásába kezd. Ugyanis két különböző problémáról van szó. Előbbi (az európai IS-barát sejték kialakulása): az egyes európai államok belső problémája, amin semmiféle bombázás nem segít, sőt, félő, hogy csak tovább ront. Utóbbi (a közel-keleti káosz): annyira szövevényes, hogy kizárólag körültekintő nemzetközi beavatkozás oldhatja meg – amit tovább nehezít, hogy a potenciális szövetségesek (elsősorban a [közel sem egységes] NATO, továbbá Oroszország, Irán, valamint a térségben figyelmen kívül nem hagyható, feltehetően az IS-t – közvetetten – szponzoráló Szaúd-Arábia) igen különböző államalakulatok majdani létrejöttét preferálnák. Ami megmagyarázza, hogy miért hagyott az egész világ annyi időt az IS-nek, hogy a megszerzett területein stabilizálhassa magát.

Az európai és a közel-keleti probléma kétségkívül kölcsönhatásban van egymással. De nem oldhatóak meg egycsapásra. A továbbiakban az Európát érintő részével foglalkozom, tágabb perspektívában.

III.

Az európai krízis megoldása érdekében meg kell értenünk, hogy mi okozza az európai bénultságot, mivel magyarázható, hogy az európaiak képtelenek a *War on terror* szlogenen, a nemzeti összezáráson és hasonló, tehát a Bush fémjelezte, *par excellence* 9/11-es ideológia keretei között mozgó frázisokon és cselekvési terveken túl valamivel előrukkolni. Meg kell értenünk, hogy a huszonegyedik századig önállóan hitt európai politikai közbeszéd miért itatódhatott át az utóbbi évtizedben számtalanszor kudarcot vallott amerikai retorikával, s hogy miért kíván úgy tenni, mint ha feladata egy közel-keleti állam elleni háború lenne, nem pedig egy őt is érintő, fékevesztett globális hisztéria elleni, felelős fellépés.

Elsősorban azért sürgős ez, mert az európai politikai krízisnek jelenleg egy másik, egyelőre megoldhatatlannak tűnő feladattal, a menekültek kérdésével is meg kellene birkóznia. Másodsorban pedig azért, mert az Európai Unió belső, elsősorban a periféria országaira nehezedő, vagy általuk kiprovokált (ettől még nagyon is valós) feszültségei csak tovább fognak durvulni akkor, ha a nyugat-európai államok – elsősorban Franciaország és Nagy-Britannia – véglegesen beleragadnak az amerikai beszédmódba. Mert áthidalhatatlan a különbség az amerikai retorikával szemben, hogy esetünkben nem az Európai Unió kommunikál hadüzenetet, és nem az EU küld bombázógépeket, hanem annak egy-egy tagállama. (Akik inkább NATO-, mint EU-tagokként képviseltetik magukat a közel-keleti fronton.) Az európaiak felé a válság nem az Európai Unión keresztül jelenik meg, hanem saját államaikon keresztül.

A menekültek emberséges befogadására való képtelenség és a terrorra adott, masszív an etatista reakciók egyaránt az európai politikai krízis szimptomái. Ettől még lesznek, akik ok-okozati viszonyba állítják a kettőt. Amin semmiféle hiteles és pontos, a menekültek összetételét illető statisztika, semmilyen, a támadók kilétét felfedő nyomozási eredmény, azaz semmiféle racionális cáfolat nem fog segíteni. Mindazok, akik 11/13-at egy pszeudo-állam külpolitikai agressziója gyanánt értelmezik, s katonai mozgósítást, mihamarabbi ellencsapást sürgetnek, a tömeges fájdalom és félelem nagyon is indokolt érzelmeit igyekeznek mederbe terelni, ám csak azt érik el vele, hogy a krónikus politikai hisztéria tovább dagad.

A hisztéria a gazdasági válság kirobbanása, azaz 2008 óta tart. A krízist a hitelválságba került, sorban bedőlő dél-európai államok körülötte,

mindenki számára megterhelő huzavona, valamint a domináns európai államok Spanyol-, Olasz- és Görögországgal szembeni kényszeres erőfitogtatása mélyítette el. A gazdasági válság rávilágított az európai államok kölcsönös kiszolgáltatottságára, és a peremállamok számára egyértelművé tette, hogy számukra *nem létezik többé gazdasági autonómia*. Naivítás a piac állami regulázását akár csak a keynesi keretek között is ambicionálniuk. Sajnos, azt is hozzá kell tenniük, hogy a célkitűzéseiben szimpatikus görög politika hasonló szimptomát produkált, mint most a francia. A Szíriza próbálkozásának kudarca, hogy felélesse az európai gazdasági rendszer játékszabályaitól független jóléti államot, bebizonyította, hogy az állami szuverenitás a mai Európában fikció, miként azt is, hogy *ennek a fikciónak jelenleg nincs alternatívája*. Még egy olyan párt esetében sincs, amely tényleges baloldali tömegmozgalomból nőtt ki. A bizalmukat államaikba fektető európai szocialisták és szociáldemokraták, az európai munkások és munkanélküliek – akárcsak a közel-keleti és kelet-európai bevándorlók – a piac által a harmadik ipari forradalom óta⁴ egyre növekvő ütemben termelt egyenlőtlenségek, a szűkülő munkalehetőségek és zuhanó bérek kompenzálását egy, a várakozásoknak eleget tenni képtelen konstrukciótól várják el.

Az európai államoknak nem áll rendelkezésükre elegendő forrás ahhoz, hogy jóléti juttatásokkal kompenzálják a piaci versenyt. Ez nem ma kezdődött: a helyzet Nyugat-Európában már a második világháborút követő harmincéves fellendülés megtorpanása, azaz a hetvenes évek vége óta így áll. De a vasfüggöny s vele együtt a kereskedés globális akadályainak a leomlása (Kelet-Európának a kilencvenes–kétezres években végbement *tényleges* gazdasági perifériává tétele) elodázta a válság kirobbanását. Amihez hozzájárult az is, hogy a kilencvenes évek eleji pánik után a Kelet-Európából és a Közel-Keletről Nyugat-Európába vándorlás időigényes volt és visszafordíthatónak tűnt (hála a perifériás gazdaságok rövid stabilizálódásának az évtized évek végén, illetve az iraki háborút megelőző viszonylag nyugodt közel-keleti helyzetnek). Az államokba vetett bizalom egészen 2008-ig kitartott. Azóta a munkanélküliek száma egyre emelkedik, s minél több ember él szegénységben, annál nagyobb az igény a kompenzációra, az állam pedig ezzel fordítottan arányosan (hiszen a nemzetgazdaságok stagnálnak vagy zsugorodnak), egyre kevésbé képes eleget tenni ezen igényeknek. Pedig éppen a szegénység miatt mind nagyobb tömegek szorulnak egészségügyi ellátásra (a szegénység egészségtelen), s várnak kétségbeesetten a munkaerő-piacra való vissza- vagy belépést lehetővé tévő, ingyenes és versenyképes szakképzésre.

Az állam a szükségből erényt próbál kovácsolni: a már meglévő ideológiákra és reprezentációs sémákra, etnicista berögződésekre és hiedelmekre épít, kizárja az idegeneket a juttatásokra jogosultak köréből, és megtagadja a politikai képviselést azoktól, akiket nem bír

ellátni. Ez ma világtendencia. „A globalizációban nem létezik semmiféle nemzetgazdasági fejlődés, amibe az egész lakosság integrálható lenne. Ebből a szempontból a modernizáció véget ért. A kapitalizmus a kisebbség kapitalizmusa. Megalapozza az emberiség globális összekapcsolását, de csak negatív értelemben, mint krízis-folyamat, ami mindenütt szétbomlasztja a társadalmi lét alapvető kapcsolatait. A létrejövő világméretű kapitalista társadalom képtelen integrálni a világ lakosságának a döntő többségét”, írja Robert Kurz, a német értékkritika-elmélet alapítója egyik utolsó szövegében. Mivel a nemzetgazdaságok nem termelnek eleget ahhoz, hogy munkával és jövedelemmel lássák el az állampolgárokat, az állampolgárok többé nem alkotnak szociális érdekközösséget. A társadalmi lét alapvető kapcsolatainak, a közös termelésnek az ellehetetlenülése, a munkaerő-felesleg megjelenése újfajta kohézió létrehívását követeli meg. E kohézió immár a közösségből kizártak nélküli, az államba foglaltak (az állam területén élők) teljes halmazánál *kisebb, etnicista alapon szervezett nemzetet* foglal magába.

Ebben a helyzetben az államok számára jól jön a háborús hangulat. Ha az államba vetett bizalmat nem lehet visszaállítani a belpolitika változatos eszközeivel és a faszálódó képviselői intézmények demokratizálásával, ha tehát a belpolitika szintjén mind a nemzet-, mind a szociális állam megbukott, akkor az államok a bizalmi deficit helyreállítására végezt agresszív külpolitikát kezdenek folytatni. Mivel az ilyesmi szövetségek ellen nem művelhető, a Közel-Kelet. terrortámadások híján is ideális célpont lenne.

A Közel-Keleten egyre lelkesebben fognak háborúzást vállalni mindazok az államok, amelyek otthon bizalmi deficittel küzdenek. A francia bosszú-bombázás célja nem a szíriai helyzet megoldása, hanem az, hogy a francia állam erősnek és magabiztosnak tűnjön, hogy visszaálljon a francia államba vetett, az utóbbi egy évben joggal megrendült bizalom, s elodázzódjon – legalább a 2017-es választásokig – François Hollande szocialista elnök és pártja egyaránt elkerülhetetlen politikai bukása. Ha a bombázások felerősítésére az IS paramilitáris csoportjai további, kivédhetetlen városi robbantásokkal és lövöldözésekkel fognak reagálni – ami eléggé valószínű –, akkor még ennek a minimumtervnek a végrehajtása is, enyhén szólva, nehéz lesz.

IV.

A premodern Európában a kereszténység szavatolt azért, hogy a feudális társadalmak legalsó és legnépesebb, a rendeken alapuló nemzetből kizárt rétege isten színe előtt a felettük lévővel azonosnak, embernek tekinthesse magát. A kereszténység a rendi társadalom egyenlőtlenségeinek evilági megszüntetését nem tekintette célnak.

E társadalmak a zárt születési csoportokat természetesnek és meghaladhatatlannak tekintették. A kereszténység szimbolikus-integrációs ereje a rendi társadalmak felbomlásával – aminek messze ható, alapító eseménye Párizs, 1789 – visszavonhatatlanul megrendült.

A kapitalizmus azt ígérte, hogy elvileg bárki meggazdagodhat, mindenki felemelkedhet, hogy a mobilitás kapui nyitva állnak mindenki előtt, s hogy megszűnt a természetesnek beállított alávetettség, mert immár a társadalom maga adhatja-veheti munkaerejét, vállalkozásokba foghat (feltéve, hogy van hozzá tőkéje, ambíciója és kreativitása), s az egyénnek nem ugyanabban a faluban kell leélnie az életét, ahová született, nem kell a családjá által évszázadok óta belakott körülmények között maradnia. De az egyenlőtlenségeket a mobilitás ígérete nem tüntethette el egycsapásra. A különbség annyi volt az előző korszakhoz képest, hogy az emberek „beárazását” a piaci automatizmus, nem pedig a születési meghatározottság végezte el.

A kapitalizmusban maga a munkaerő válik áruvá – elsősorban ez különbözteti meg a piacra termelő társadalmat az árutermelő-kapitalista társadalomtól. Az áruvá vált ember használati és csereértékét a piac igényei határozzák meg. A piac szabadáá tesz, de egyenlővé nem. Annak ellenére, hogy optimista közgazdászok sokasága, Ricardótól felfelé, nagyon is bíztak abban, hogy a kapitalizmus hosszú távon szükségszerűen megszűnteti a durva vagyoni egyenlőtlenségeket, a *tulajdonképpen*i egyenlőségnek a távoli jövőbe tolása aligha lehetett kielégítő ígélet, s ezért kevésbé válhatott olyan, előzetes biztosítéká, aminek alapján már ma szolidaritást érezhetünk versenytársaink iránt, mondván, néhány évtized, legfeljebb évszázad múlva úgysis ki-egyenlítődnék mai különbözőségeink... Egy efféle ígéletre nem lehet egyetemességet építeni.

A *piaci szabadságot* az állam által biztosított egyenlő jogok, azaz az általánosan megnyilvánítható *politikai egyenlőség* egészíti ki. A piac biztosítja a szabadságot, az állam szolgáltatja a jogegyenlőséget. A kapitalizmus kezdeti időszakában a munkás a nemzeti piacra, azaz a saját állama által felügyelt termelési folyamatba léphet be szabadon és egyenlően. Piac és politikai szerveződés együtt jár; az állam szentesíti a termelés gördülékenysége számára elengedhetetlen jogegyenlőséget. Az áruvá vált munkás számára önrendelkezése arra korlátozódik, hogy maga döntheti el, kinek adja el munkaerejét.

A piac által beárazott munkás – mint ismeretes – a piac logikájából következőn mindig kevesebbet ér, mint amennyit termel (ezt jelenti a kizsákmányolás). „[A] csere céljából való termelési rendben – amennyiben a rend általános – a kapitalisták a profitmaximalizálás alapján teszik a munkaerőt áruvá. Azaz alacsonyabb áron, mint amennyi értéket a munkás termelni fog. Így aztán a kapitalizmusban bajosan lehet az egyének közti szabad cserekapcsolatokról beszélni. Hiszen – a kulturális-társadalmi kapcsolatok mellett – a gazdasági érdekek alapján

szerveződő osztályok közötti kizsákmányolás rendje rögzíti ezeket a csereviszonyokat. A gazdaságilag domináns osztály egyben politikailag is domináns lesz, érdekeit a politikán keresztül is érvényesíti, egy olyan államban, aminek az intézményei arra törekednek, hogy újratermeljék és fenntartsák a fennálló osztályviszonyokat” – írja a kortárs francia marxista, Jacques Bidet. Az egyenlő politikai jogokat az államok csak annyiban biztosítják, amennyiben a politikai elit a termelést tehermentesíteni kívánja a jogi egyenlőtlenségből származó bonyodalmak alól (pl. ha az állam területén élő embercsoportok mozgásukban való korlátozása lehetetlenné tenné, hogy a munkaerő azokra a területekre áramoljon, ahol szükség van rá; ha a munkaerőpiacra való belépés *de jure* korlátozása *de facto* csökkentené a felszívható munkaerőt, a fogyasztás korlátozása a belső keresletet; ha a befektetési [földbérleti, iparüzési...] jogok megvonása a nemzetgazdaságon belül elszigetelné egyes embercsoportok tőkáját stb.). A jogi egyenlősítés nem egalitárius politikát, hanem a termelés és a fogyasztás jogának mindenkire való kiterjesztését, valamint a fennálló gazdasági viszonyok bebetonozását jelenti.

Az egyenlőség és a szabadság önmagában még nem teremt szolidaritást. Robert Kurz találó megfogalmazásával, „a baloldal úgy tekint az egyenlőség és a szabadság idoljaira, ahogy a kígyó figyeli a nyulat” (Kurz, 2005). De a jobboldal is, Dosztojevszkijtől Heideggerig, igencsak sanda szemekkel figyeli a két idolt. A kapitalizmussal szembeni szkepszis, valamint a szolidaritás megalapozásához segédhipotézisekre volt szükség. Az egyetemesség ígéretét hordozó két szekuláris eszme, a *nacionalizmus* (fikciója) és a *kommunista hipotézis* a kapitalista társadalmak kialakulásával egy időben születtek meg. S az sem véletlen, hogy egyszerre omlottak össze.

V.

A nacionalizmus a *testvériséget* születési meghatározottságnak tekinti, s olyan kötelezettséget gyárt belőle, ami fontosabb, mint a piaci szabadság és a jogegyenlőség. A kötelességnek való megfelelés, a haza hívásának vállalása *erkölcsi tett*, s mint ilyen, *egyetemmes* – szemben a piaci önérvényesítés önző s ezért szegényteljes, alacsonyabbrendű partikularitásával. Amennyiben a honpolgárok értékét a haza szolgálatában való buzgóság mértéke szabja meg, a nacionalizmus képes átértékelni a piaci beárazást, s ezáltal egy másik, magasabbrendű(nek nyilvánított) játékteret nyit meg. A tizenkilencedik században a nemzet identifikálásáért szavatoló közös hagyomány rögzítése és terjesztése az állam kultúraszervező intézményeinek, valamint az általánossá tett közoktatásnak a feladata volt. Az etatista, központosított hagyományfelfogás mindenki

számára kötelezővé tette az államalkotó nemzet (mesterségesen rögzített) kultúráját, ugyanakkor felvillantotta annak lehetőségét is, hogy társadalmi helyzetétől függetlenül bárki a nemzet tagjává válhat. Mivel a huszadik század borzalmi után a nemzetállam fikcióját folyamatosan (és indokoltan) kísértő – a fikció keretei között kezelhetetlen – kisebbségi kérdés miatt a nemzetállam emancipációs oldala érthetően feledésbe merült, fontos hangsúlyoznunk, hogy – minden visszássága mellett – a nacionalizmus azért bizonyulhatott mégiscsak vonzó eszmének, mert lehetőséget kínált a *kapitalizmus termelte egyenlőtlenségek fiktív kiegyenlítésére*, a közös imagináriusban való kezelésére. A nemzetállam ugyanis az állampolgároknak a nemzet fóruma gyanánt felfogott állam előtti testvéries együttélését hirdette. Éppen ezért a nemzetállam fikciója felől nem léteznek osztályok és nem létezik osztályharc sem – hiszen *a nemzetállam a népakarat megtestesült szubjektuma*. A nemzetállam kifelé, a többi állam felé figyel. A történelmet államok, nem pedig osztályok harcaként gondolja el. Ugyanakkor az osztályokon átvívelő testvériség csak akkor garantált, ha a népakarat csakugyan megvalósíthatja önmagát a szuverén, önrendelkezésre képes államban. Ezért etatista minden, egyetemességet ígérő nacionalizmus. A huszadik század elején ennek az etatizmusnak még volt mozgástere. A nemzetállamok a gazdaság területén igazolták vissza a beljük vetett hitet: a második ipari forradalom utáni piac túlhatalmát az állami beavatkozások, a piaci regulációk, a kartellezés megakadályozása stb. képesek voltak ellensúlyozni.

Mint közismert, a sorban létrejövő nemzetek hol durva, hol enyhébb asszimilációval kísérleteztek. A kisebbségekkel való együttélésnek az ekkori Európában még léteztek évszázados normái, s még ha jó okunk is van fenntartásokkal kezelni ezeket a normákat, a huszadik századihoz hasonló méretű, cinikus bestialitással lebonyolított áthágásukat ekkor még egyik európai állam sem merte megkísérelni saját államhatárain belül. (A gyarmatokon igen.) Semmi okunk azt gondolni, hogy az egalitárius nemzetállam a soknemzetiségű államokban valaha is tartósan fenntartható fikció volt. Ugyanis éppen e fikció nyújtott lehetőséget a többségi etnikumnak a kisebbségekkel szembeni erőszakoskodásra; a gazdasági dominánsoknak az alsóbb osztályokkal szembeni erőfitogtatásra; az etnikai kisebbségek és a munkások felé irányított, erőszakos sorozásokra; gazdasági érdekekből indított háborúknak a kizsákmányoltakkal való megvívására stb. A nemzetállam a proletárság létét egyszerűen elhallgatta a nemzetben belüli egyetemes testvériség harsogásával, s letagadta, hogy a nemzetiségi kérdésen túl bármi is megbonthatná a nemzet egységét. A proletáriátusnak nem volt/nincs helye a nemzetállam fikciójában.

VI.

A kommunizmus hipotézise szerint testvériség csak azok között áll fenn, akik a társadalmi munkamegosztásban – azaz a tulajdonviszonyok alapján – azonos pozíciót foglalnak el. A munkásmozgalmak szükségszerűen internacionális mozgalmak voltak. A kommunizmus felől nézve ugyanis evidens, hogy az egyetemes testvériség csakis transznacionális érdekközösségként gondolható el. Ha az angol munkás életmódja, kizsákmányoltságának mértéke és céljai több hasonlóságot mutat a francia, német, magyar munkással, mint az angol polgárral, akkor az egyetemességért nem a honpolgári, hanem a proletár lét szavatol. A nemzeti partikulárisban a proletár nem tud részesülni az univerzális testvériség felemelő érzésében, hiszen miért is volna a testvére azoknak, akik kizsákmányolják.

A kommunista hipotézis célja a munka–tőke szembenállás eltörlése és a kizsákmányolás megszüntetése volt, szabad utat engedve a kapitalizmus önfelszámoló tendenciáinak (Marx), belső ellentmondásainak, a történelem egyetemes szubjektumának, a kapitalizmus keretei között létrejövő proletariátus vezetésével. A hipotézis feltételezi, hogy a politikai egyenlőség és a „nemzet fóruma” előtti testvériség csupán a polgárság hatalomgyakorlásának álcája; hogy a nacionalizmus valójában olyan ideológia, amelynek célja, hogy a honi kapitalisták a számukra kedvező törvények meghozatalával biztosítsák maguk számára azt a játékkeret, amelyen belül a lehető leghatékonyabban tudják kizsákmányolni a proletárokat. Mivel a legtöbb európai államban az általános és titkos választójog bevezetése egészen a huszadik századig váratott magára, továbbá tekintettel arra, hogy a szocialista pártok csak a legritkább esetben jutottak egyáltalán a parlamentbe jutás küszöbére, s mivel az állam a pártok előőrseként és bázisaként funkcionáló munkásmozgalmak és szakszervezetek legfőbb követeléseit (általános választójog, szociális reformok, progresszív adózás, egészségügyi biztosítás stb.) egészen a második világháború utáni gazdasági fellendülésig elengedte a füle mellett, nem volt különösebben nehéz felismerni, hogy az osztálykülönbségeknek a népkarantban való tényleges feloldása meglehetősen kétes álom.

Ebből evidensen következett, hogy az állam a társadalmon belüli egyenlőtlenségek felszámolásának egyáltalán nem hiteles fóruma. Az állam számára éppúgy többet érnek azok, akik többre vitték, mint a piac számára azok, akik iskolázottabbak, invenciózusabbak, nagyravágyóbbak, jobb adottságokkal, hozott kulturális, gazdasági vagy szimbolikus tőkével lépnek be a termelésbe, mint azok, akiknek nincs semmijük, csak a láncaik... Az állam osztályokat egybemosó gyakorlata helyett olyan alegységeket, azaz *társadalmi osztályokat* kell létrehozni, amelyek megbontják a nemzeti totalitást, s ezáltal látni engedik a totalitáson belül tettenérhetetlen uralmi viszonyokat. Az

árutermelő társadalmak akkor válnak osztálytársadalmakká, ha megszabadulunk a nemzetállam fikciójától, s *ténylegesen megteremtjük* a gazdasági uralom által előrajzolt keretek között a kizsákmányoltak osztályát. Amely osztály maga is a kapitalizmuson belül helyezkedik el, kizárólag a kapitalista termelési módban ismerhető fel, s mint ilyen: *absztrakció* – ami azonban semmit sem változtat valódiságán.

A munkásmozgalmak a proletariátus megteremtését az államilag irányított kultúrával és a nemzeti hagyománnyal szembemenő avantgárd ellenkultúra, mai kifejezéssel, önszerveződő oktatási és szabadidős programok, saját közösségi terek és az ezeken való rendszeres együttlét (a négy fal közé szorított, polgári családmoddal szemben), életmódbeli és etikai szokások (az étrendtől az elsősorban osztályszolidaritásként megnyilvánuló morálig) stb. létrehozásával bonyolították le. A proletariátus csak akkor válhatott tulajdonképpen osztállyá, ha átélhető alternatívát nyújtott a polgárság kulturális hegemoniájával szemben – azaz ha önerőből létre tudott hozni önálló reprezentációs normákat.

Noha a kommunista hipotézis antikapalista indíttatását igazán nem kell bizonygatni, ez mozgalmi megvalósulásakor – a tizenkilencedik század végén – valójában nem a piaccal, hanem a nemzetállam fikciójával szemben nyújtott védettséget, vagyis a nemzetállammal szembeni politikai harchoz szolgáltatott tulajdonképpen érveket és motivációt. A munkásmozgalmak – a Párizsi Kommun tiszavirág-életű, mégis fontos kivételével – Nyugat-Európában később sem tudtak a kapitalizmus ellen maradandó eredményeket produkálni. A testvériség koncepciója a politikai képviselő kiküzdésére szűkült le. Ezzel együtt nem hanyagolható el a szociális állam koncepciójának a politikai döntéshozókra való rákényszerítése. Más kérdés, hogy az utóbbiak, amint módjukban állt, készséggel tettek eleget a munkásosztály követeléseinek, hiszen a szociális juttatásokban éppen a termelés gördülékenységének szavatolását látták, ahogy a termelés szakadatlanságának a biztosítéka volt az is, hogy a munkások úgy érezhették, valóban megvalósul(t) a piaci szabadság és a politikai egyenlőség.

Robert Kurz a keleti munkásmozgalmakat a *felzárkózó modernitás lebonyolítóinak* nevezi. A kifejezés rávilágít arra, hogy a bolgár, orosz, görög, jugoszláv, magyar vagy román munkásmozgalmak a huszadik század elejétől kezdve pusztán a *feudális berögződések eliminálásában* segítettek, s ezáltal éppen azt a kapitalista termelést tették gördülékennyé, amely ellen eredeti céljaik szerint harcolni kívántak. És éppoly kevésbé voltak képesek arra – minden ilyen irányú nemes szándék ellenére –, hogy a kapitalizmus termelte egyenlőtlen *genderszerepeket* (a jó munkás *maszkulin*, a rossz, lusta, álmodozó munkás *feminin* karakterjegyeket hordoz), vagy az etnikai alapon rögzült hiedelmeket (a zsidók munka nélkül gazdagodnak, az oláh, rutén

és rác parasztok lusták és ostobák; a németek, azok igen, ők bezzeg tudnak dolgozni...) felszámolják.⁵

Mivel a munkásmozgalmak elsősorban újraelosztó-szociális követeléseket fogalmaztak meg, arra sem voltak képesek, hogy lemondjanak az államról – hiszen újraelosztás más intézményen keresztül nem bonyolítható le. Ez mind a nyugati, mind a keleti munkásmozgalmak közös stratégiai hibája volt, noha ma sem világos, mi mást tehettek volna. Utóbb a Kelet-Európában hatalomra jutó kommunista mozgalmárok az erős állam fetiszizálásával a feje tetejére állították a marx elméletet, amely hosszú távú célként az állam felszámolását tűzte ki.⁶

Az egyszerre nacionalista és kommunista Szovjetunióban mindez azzal az egészen bámulatos következménnyel járt, hogy Sztálin, miközben sikeresen fölszámolta mind a piaci szabadságot, mind pedig a politikai egyenlőséget, a kapitalizmus tényleges belső ellentmondásával mégsem sikerült elbánnia: *nem küszöbölte ki a kizsákmányolást*. Az államszocialista rendszer a munkás-tőkés ellentétet nem szüntethette meg pusztán azáltal, hogy a termelési eszközöket az állam kezében összpontosította, s a termelés megszervezéséért felelős menedzsereket állami hivatalnokokra cserélte. Bár a tőkés magántulajdont eltörölték, a munka és a tulajdon szétválasztottsága – az elidegenedés – fennmaradt. E berendezkedésben sem lehetett véget vetni a kapitalizmus ontológiai, azaz megváltozhatatlan és alapvető kategóriaként tételezett munkafétisének: a szocialista államok éppúgy képtelenek voltak elgondolni egy nem az emberi munkára alapozott, nem a befektetett emberi munka által értéket teremtő termelési módot, mint a nyugat-európai polgári államok.

VII.

A nacionalizmus nem létezhet szuverén, a népakarat megtestesült szubjektumaként felfogott, a többi állammal önállóan szembenálló, s ha kell, szembeszálló állam nélkül. A kommunista hipotézis működés-képtelen, ha nem teremthető meg a forradalmi szubjektum (a proletariátus mint osztály), s nem állítható viszonyba a többi osztállyal. Ez a két *valódi absztrakció* a huszadik század végére elgondolhatatlanná, hitelesen reprezentálhatatlanná vált. Ezért nem művelhető a mai Európában egalitárius politika.

A képviseleti demokrácia azt ígéri, hogy bármilyen, a demokratikus játékszabályokat betartó párt, csoport vagy ideológia képviseltheti magát a parlamentben. Ez igaz. De a demokrácia ára eszerint az lenne, hogy az osztálytársadalmak csoportok sokaságára aprózódnak fel, az egyének izolálódnak, s a politika az egyéni elfogultságok megvallására redukálódik ahelyett, hogy a közösségi érdekek ütközésének terepévé válna. A spektakulummá váló politika eloldódott az eredetileg

reprezentálni kívánt osztályoktól (lásd az egykori kisgazdák, munkások, radikális polgárok, keresztényszocialisták, kereszténydemokraták, szociáldemokraták stb. pártjait szerte Európában). Mára a néhány, partikuláris (nem mellékes!) közügyek köré vagy elnyomott etnikumok képviselőit szervező kispártokon kívül (zöldek, kalózpártok, a nők pártjai, lokális kisebbségek pártjai) kizárólag olyan pártok léteznek, amelyek teljesen ledobták magukról, mint szavazatsökkentő koloncot, az osztályreprezentációt.

Az osztályok természetesen nem pusztán emiatt tűntek el az egyéni imagináriusból. A meglehetősen szerteágazó témából csak egy szempontot emelek ki. Miután a gazdaságilag prosperáló nyugat-európai társadalmaknak többségükben módjukban állt teljesíteni a szakszervezetekké alakult munkásmozgalmak követeléseit – s ennyiben az árutermelést a munkavállalók többsége számára kétségkívül elviselhetővé tették, a fogyasztást pedig (a tömegtermelés révén) valóban „demokratizálták”⁷ –, a munkásmozgalmak, amelyek a kapitalizmus megdöntését a második világháború után, a Szovjetunió árnyékában egyre kevésbé ambicionálták, cél nélkül maradtak és elenyésztek. A reprezentációs játszmában utódaiknak tekinthető baloldali pártok pedig, mint a spektakuláris politikai versengés immanens részei, választóik körét már a legkevésbé sem kívánták körülhatárolható osztályokra szűkíteni. A szavazatmaximalás érdekében fontosabbá vált számukra a folyamatos bővülés, a nagykoalíciókká duzzadás, ami aztán a legképtelenebb párosításokat hozta magával, és ellehetlenítette az osztályhoz tartozás politikai képviselőit. A kapitalizmus a vagyoni és jövedelmi különbségek eltüntetése, valamint a társadalmi érvényesülés esélyeinek egyenlősítése nélkül számolta fel az önszerveződő és önreprezentáló történelmi osztályokat. Ami egyértelművé tette, hogy maga az osztály valóban megteremtett absztrakció volt (akárcsak a nemzet), nem pedig örök valóság. Margaret Thatcher a jóléti-szociális állam végét jelző, halhatatlan mondatai – „There is no such thing as Society. There are individual men and women, and there are families” („Többé nincs olyan, hogy társadalom. Egyes férfiak és nők vannak, meg családok vannak”) – ezen imaginárius konstrukciók felszámolását, a hivatalos politikai beszédből – azaz a reprezentációból – való száműzetését jelentették be.

A politikai hisztériánk számára döntő mozzanat a következő. Képviselői demokráciákban a nemzetállam fikciója – a nemzeti hagyomány tárgyai, helyei, szövegei, szokásai – a politikai pártok értelmezésében kel életre, válik jeletéssé és lesz birtokba vehető a választópolgár számára. Tekintettel arra, hogy ezek a pártok már nem tudják megkülönböztetni egymást osztály-elköteleződéseik szerint, a pártok közötti versengés a nemzet *hiteles képviselőjének* pozíciójára irányul. Ez azonban olyan nemzetkonceptió, amelynek – valamilyen rafinált módon – mégiscsak véleménye kell legyen az egykor az osztályok által

reprezentált különbségekről, amelyek ma a társadalmi viszonyok szét-szabdálásaként, pusztá vagyoni egyenlőtlenségként, egzisztenciális sikertelenségként vagy származás alapján való megbélyegzettségként jelennek meg. A pártok által felkínált, a társadalmi különbségekkel elszámoló, egymással versengő nemzetállam-koncepciók ilyen elhátárolódásokra és kizárásokra épülő, ezért *hamis totalitások*. A jelenkori európai politika, mivel osztályok alapján nem tud szelektálni, ezt etnikai alapon teszi. A versengés mind agresszívebb színezetet kap. Mintha az volna a kérdés, hogy ki képes a lehető leghatékonyabban szűkíteni a nemzetállamhoz tartozók számát. Mintha az volna a kérdés, meddig lehet elmenni az államhatárok keretei közé *foglaltak* és az államhoz tartozók halmazai közötti *különbség* növelésében.

A Thatcher és a kései François Mitterand által művelt neoliberais politika önmagát fékevesztett privatizálással fenntartó, az állampolgárokat „békén hagyó” államokat teremtett. Ezzel jelentősen meggyorsította a baloldali minimumhipotézisnek (a jóléti-szociális államnak) a harmadik ipari forradalom óta amúgy is elkerülhetetlen felszámolását. Amíg a prosperáló nemzetgazdaságok fenntarthatóvá tették a szociális államot, a halmazok közötti különbségnövelés elkerülhető volt. Ennek azonban vége. Azok számára, akik ma kiszorulnak a piaci önérvényesítésből – akár mint bevándorlók, akár mint tartósan munkanélküliek –, nem áll rendelkezésükre semmilyen „kész” szervezet, amin keresztül érdekeiket érvényesíthetnék, s nem képzelhető el semmiféle rajtuk túlmutató, kulturális osztályközösség, amihez tartozhatnának. Jacques Bidet joggal mutat rá: „Egy olyan krízissel nézünk szembe, ami a marxizmus lényegét érinti. A marxizmus le van fegyverezve azáltal, hogy intézményei – a párt vagy a hivatalos reprezentáció – eltűntek, ő maga kitörlődött a kulturális szférából, a közös emlékezetből, az egyéni képzeletből. [...] [E]z az emberiség mint egység társadalmi és politikai emancipációjának krízise.” Analízisét azzal egészíthetjük ki, hogy az emancipációs válság nemcsak a marxizmust, hanem a nacionalizmust is súlyosan érinti. Az univerzális elgondolását az osztályokról és a nemzetekről való *együttes lemondás* tette lehetetlenné.

VIII.

Európa fasizálódása nem magyarázható a történelmi emlékezet hiátusaival: azt a társadalmi egyenlőtlenségek etnicizálása készíti elő. A fasizmus megrendítő tautológiája szerint, a deklasszáldottak, a tartósan munkanélküliek, azok, akik Kelet-Európában „a rendszerváltások vesztesei”, s akik Nyugatra igyekeznek – egyszóval, a társadalom peremére szorultak, *azért veszítenek, mert vesztesnek születtek*. S ha a társadalmi egyenlőtlenségek a *természettől valók*, akkor nincs miért segíteni rajtuk; akkor a szociális juttatások értelmetlenek, mert

olyanokat tüntetnek ki – *ilyen nehéz időkben!* –, akik nem méltók rá. Ha a társadalmi egyenlőtlenségekért nem a társadalmi-gazdasági rend a felelős, akkor értelmetlen a szociális állam gondolata.

A transznacionális egyenlőség gondolat egy olyan korban vált elgondolhatatlanná, amikor Európa egységesebb, mint valaha. Az Unió ugyan politikailag leképezi a globális termelés és fogyasztás államokon átívelő mivoltát, ez a látszategység azonban nem alkalmas arra, hogy az európai imaginárius közösség egészlegességéért szavatoljon. Az Európai Unió államok, nem pedig állampolgárok szövetsége. Nem kínál képviseletet azok számára, akiket az államok etnicista alapon kiszekleltálnak – jól példázza ezt a teljesen hasznavehetetlen, a menekültek ügyét, úgymond, szabályozó és rendező *dublini egyezmény*, amit senki sem tart be, és ami eleve lehetetlenné teszi, hogy az államhatárokkal nem rendelkező, a tagállamok tétova meggyőzésére, jobb belátásra bírására szorítókozó Brüsszel egy fűszálat is keresztbe tegyen a menekültek érdekében.

Bizonyára sok jó szándékú európai továbbra is képes transznacionális szolidaritást és osztályokon átívelő empátiát érezni. Más kérdés, hogy amint ki kellene nyilvánítaniuk ezen érzelmeiket, teljesen lebénulnak. A reprezentációs krízis jellemzője, hogy még azok sem tudnak ragaszkodni nemes elfogultságaikhoz, akik a legjobb szándékkal fognának hozzá a társadalmi feszültségek megszüntetéséhez. A reprezentációs vákuum miatt a legjobb szándék is az ellentétébe csap át: amint tulajdonképpen tettekről lenne szó, az empátia elenyészik, a segíteni vágyást kioltja a félelem.

Az egyetemesség gondolata nem csak annak érdekében elengedhetetlen, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek az alávettettek számára elviselhetőek legyenek. Ha nincs kéznél semmiféle eszme, ami megmagyarázná, miért és mennyiben egyenlő az, akinek *van*, és az, akinek *nincs*; ha nincs autoritás, ami előtt *mindenki* – érdemeitől, vagyonától, a társadalmi játszmában való sikerességétől függetlenül – *ember*; ha nincs adva olyan keret, ami koherens, a pusztá érvényesülésen túlmutató érdekközösségbe szervezné a társadalom *minden* tagját, akkor az osztályokon átívelő szolidaritás vagy a jóléti állam gondolatának sincs semmi értelme.

Hála a globális kapitalizmus iróniájának, az egyetemesség két szekularizált gondolata egy olyan időszakban vált fenntarthatatlanná, amikor Európának kivételesen nagy szüksége lenne átélhető empátia- és szolidaritásgyakorlatokra.

IX.

A terrortámadást nem a menekültválság készítette elő. A terrortámadásnak és a menekültválságnak *közös eredője* az egész világpolitikai

és -gazdasági elit közös cinizmusát megtestesítő közel-keleti válság, valamint a belső európai hisztéria.⁸

A józanabbak figyelmeztetnek arra, hogy a menekültek többsége éppen a közös ellenségnek kikiáltott IS elől menekül (amint Jean-Claude Juncker és Angela Merkel is sietett lenyilatkozni november 14-én). Ami helyes és igaz. *De ez a figyelmeztetés kevés.* Ez nem fogja enyhíteni Európa bizalmatlanságát. Nem fogja elősegíteni a menekülteket övező idegenség aurájának csökkenését. Nem fogja ki a szelet a szélsőjobboldali pártok vitorlájából. Az eldurvuló értelmezési keretek nem engedik majd, hogy finom distinkciókat tegyünk. Legfeljebb a szembeállítás konzekvenciáinak levonásában, a cselekvési tervek durvább és még durvább voltában lesz – nem túl nagy – lehetőség megkülönböztetni a pártokat, csoportokat.

A menekültek Európába özönlése nem fog megtorpanni sem a párizsi események, sem további határfalak, de még az egyre erőszakosabb és ellenségesebb európai közhangulat miatt sem. És a többedgenerációs törökök, kurdok, afgánok, szírek, irániak, irakiak, marokkóiak és algériaiak sem fognak elpárologni az események hatására. Bármennyire is törekszik a politikai versengés szembeállítani a nemzethez tartozókat és az állam keretei között élőket, kétségtelen, hogy elsősorban *nem a kisebbségek, nem az elnyomottak, nem a kizártak, nem a bevándorlók radikalizálódásától kell tartanunk.* Hanem attól, hogy a reprezentációban részesülők démonizálják az egyre növekvő nem-reprezentáltakat. Az Európára leselkedő legnagyobb veszély, hogy olyannyira ragaszkodni fog állítólagos, *mindinkább etnikailag meghatározott, éppen ezért a kultúra, a sokat emlegetett asszimiláció terén még nagy buzgalommal sem megváltható európaiságához,* hogy idegennek fogja látni mindazokat, akik emberségesen éltek, élnek és szándékoznak élni kontinensünkön.

A bosszúbombázás pillanatnyi enyhet fog nyújtani az elmúlt hónapokban a többi, az IS-t bombázó NATO-tagnál – az USA-nál, Nagy-Britanniánál, Belgiumnál, Hollandiánál, Dániánál, Kanadánál – tagadhatatlanul többet szenvedő francia népnek. Azonban a terrortámadás külső-katonai agresszióként értelmezésével tartósan ellehetetleníti, hogy válságunkkal szembenézzünk, s olyan, hosszú távú, fáradtságos és politikailag talán nem kifizetődő gyógyírt találjunk arra a közös fájdalomra és félelemre, amiben ma a feldúlt otthonaikból menekülő szírek, kurdok és afgánok, a kelet-európai paranoiások, a hisztérikus nyugat-európai rémlátók, valamint a gyászoló franciák *együtt* osztoznak. Mindaddig, amíg ezt nem tesszük meg, lehetetlen lesz, hogy orvosoljuk a megalázó, katasztrofálisan feszült és már egy évtizede élhetetlenné vált közel-keleti helyzetet, valamint hogy megszüntessük az európai államokra nehezedő, egyre növekvő, s nem egészen ártatlanul elszenvedett nyomást.

Ehhez elsősorban annak a *belső*, politikai hisztériaként jelentkező reprezentációs deficitnek a megértésén és felszámolásán keresztül vezet az út, ami ma egész Európát megbénítja, hogy a *helyzet tisztességes és emberséges kezelését lehetővé tévő, ténylegesen egalitárius keretek között* birkózzon meg a hidegháború óta kitört legnagyobb krízissel. Ezt sem az európai államok, sem az Európai Unió nem képes hiteles fórumként lebonyolítani. Ezért a következő évek nagy kérdése nem az, hogy Brüsszel hány menekült befogadását tudja rákényszeríteni az egyes tagállamokra, és hányat küld vissza; nem az, hogy mikor kezdenek el deklaráltan szélsőjobboldali pártok újra választásokat nyerni, és nem is az, hogy végül sikerül-e rommá bombázni a Közel-Keletet, vagy sem – hanem az, hogy létrehozható-e egy, az államok és az EU alternatívájaként értett, transznacionális-antikapitalista mozgalom.

Jegyzetek

- 1 Fölvetődhet, hogy az egyetemesség gondolatainak felsorolásából szabad-e kihagyni az emberi szabadság *par excellence* eszméjét, a *liberalizmust*. A szövegben amellett érvelek, hogy a liberalizmus csak *származtatott formában*, a nemzeti testvériség gondolatával ötvözve, egy legitim fórum, az állam előtt mint *liberális nacionalizmus* valósult meg. Ez a kapitalizmusra jellemző (piaci) szabadság és (jogi) egyenlőség nem-egyenlősítő mivoltából következik. Ma, amikor az európai államok feladták a liberális nacionalizmust, a klasszikus liberalizmus válsága többek között abból fakad, hogy az Európai Unió nem vált olyan fórummá, amely előtt minden ember egyenlő – amint azt a menekültek nemzetközi jogi státuszának kezelhetetlensége is jól mutatja.
- 2 Európán kívül egy kimutatás szerint tizennyolc különböző ország (többek között Algéria, Tunézia, Nigéria, Szaúd-Arábia, Egyiptom, India, Indonézia) mintegy harminchat dzsihadista szervezete tekint magára az IS szövetségeseiként.
<http://www.nytimes.com/interactive/2015/05/21/world/middleeast/how-isis-expands.html>
- 3 Patrick Cockburn az *Independent* hasábjain november 16-án rámutat, hogy a párizsi támadás, akárcsak a *Metrojet* repülőgépének október 31-i, Egyiptom feletti felrobbantása, valamint az ankarai merénylet október 10-én, az IS közel-keleti hadi kudarcaival magyarázható. A közel-keleti akciók világméretű kiterjesztése hivatott kompenzálni az ottani vereségeikért. S egyértelműnek tűnik, folytatja Cockburn, hogy mindaddig, amíg az IS számára adottak a terrorcselekmények végrehajtásának az európai keretei, a bombázások nem fogják elmulasztani a terrorveszélyt. Sőt. <http://www.independent.co.uk/author/patrick-cockburn>
- 4 A nyolcvanas évek óta zajló mikroelektronikai forradalom, s a vele együtt járó totális gépiesítés, valamint egyrészt az emberi munkaerő, másrészt a termelt árú elértéktelenedéséről lásd Robert Kurz: *The Crisis of Exchange Value: Science as Productivity, Productive Labor, and Capitalist Reproduction* (1986). <http://www.mediationsjournal.org/articles/crisis-of-exchange-value>

- ⁵ Mindehhez lásd: Neil Larsen, Mathias Nilges, Josh Robinson, Nicholas Brown (eds.): *Marxism and the Critique of Value*. MCM' Publishing, Chicago, 2014. <http://www.mcmprime.com/files/Marxism-and-the-Critique-of-Value.pdf>.
Támás Gáspár Miklós is – többek között – amellett érvel *Telling the truth about class* c. tanulmányában, hogy a keleti munkásmozgalmak csupán osztályokra cserélték a kasztokat (rendeket), az osztályhierarchiát nem szüntették meg. http://www.gerlo.hu/kommunizmus-vita/tgm/telling_the_truth_about_class.pdf
- ⁶ Az államszocialista rendszerek ettől még valóban, drasztikus ütemben lebonyolították Kelet-Európa iparosítását, s vele együtt az európai történelem valószínűleg leggyorsabb társadalom-átrendezését. Az már más kérdés, hogy legsikeresebb időszakokban is a nyugati *welfare state*-ek szegényesebb kiadásainak feleltek meg, s éppúgy a munka-tőke szembeállításán alapultak, mint ideológiai ellenfeleik, a nyugati államok.
- ⁷ Olyan, kezdetben luxusárúk, mint az autó, a televízió, a hűtő vagy a mosógép, már néhány évtizeddel – utóbbi kettő esetében néhány évvel – piaci megjelenésük után majd' minden háztartás számára elérhető, alapvető árucikkek voltak.
- ⁸ A szír polgárháború, a pusztító IS, a kétségbeesett Bassár el-Aszad, az ideg-feszült Izrael és a lehetetlen helyzetben tartott Palesztina, a minden szempontból romokban heverő Irak, Libanon, Afganisztán, valamint az elsősorban a kurdok túlzott megerősödésétől rettegő Törökország és az Egyesült Államok leghatalmasabb térségbeli szövetségese, az IS-t valószínűleg finanszírozó, kívülről megítélhetetlen kimenetelű belviszályokkal küzdő Szaúd-Arábia.